

dr hab. Ewa Kruk, prof. UMCS
Katedra Postępowania Karnego
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Lublin, 7 lipca 2020 r.

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Kacpra Oleksego
pt. Funkcja kompensacyjna procesu karnego.
Zagadnienia modelowe na tle historycznym, systemowym i empirycznym.
Warszawa 2020 r.

1. Uwagi ogólne

Recenzowana rozprawa doktorska poświęcona została problematyce funkcji kompensacyjnej procesu karnego w aspekcie zagadnień modelowych poruszonych na tle historycznym, systemowym i empirycznym.

Temat opracowania należy do zagadnień ważnych zwłaszcza w świetle ostatnich zmian legislacyjnych w tym zakresie. Obszar zagadnień związanych z tą problematyką był i jest na tyle wymagający naukowo, że poruszony w rozprawie doktorskiej problem wymagał od Autora szerokiej i ugruntowanej wiedzy tak z zakresu prawa karnego materialnego, jak i procesowego, a także prawa cywilnego.

Słusznie mgr Kacper Oleksy we wstępie zauważa, że „[a]utorzy zainteresowani dotąd tą problematyką koncentrowali swoją uwagę głównie na rozwiązaniach przyjętych do 2015 roku”. W odniesieniu do przedmiotu tej wypowiedzi należy stwierdzić, iż brak aktualnych pozycji naukowych uświadamia ograniczenia rozwoju naukowego oraz uwidacznia niedosyt w piśmiennictwie, który warto wypełnić treścią badawczą o sferę obowiązujących rozwiązań, w tym związanych z wyodrębnieniem, obok kar i środków karnych, środków kompensacyjnych jako formy prawnej reakcji na przestępstwo.

Złożoność tematyki związanej z instytucjami kompensacyjnymi oraz brak nadmiernego zainteresowania tą problematyką wśród przedstawicieli doktryny szeroko rozumianego prawa karnego przekonują, że wybór tematu był zasadny.

Podjęcie się przez mgr. Kacpra Oleksego zbadania problemu sformułowanego w tytule rozprawy doktorskiej w formie kompleksowego opracowania należy uznać za niezwykle cenne z punktu widzenia zarówno teorii prawa, szeroko rozumianego prawa karnego, prawa cywilnego, jak i praktyki stosowania prawa.

Tytuł dysertacji – *Funkcja kompensacyjna procesu karnego. Zagadnienia modelowe na tle historycznym, systemowym i empirycznym* – wyznacza obraną przez Autora płaszczyznę eksploracji badawczej oraz ściśle określa obszar merytoryczny, w którym Doktorant zamierza owo zagadnienie zaprezentować.

Rozprawa doktorska mgr. Kacpra Oleksego obejmuje 272 strony, w tym 261 stron tekstu. Dysertację podzielono na następujące rozdziały: *I. Historyczne źródła kompensacji w prawie i procesie karnym* (s. 15–30); *II. Kompensacja z perspektywy filozoficzno-prawnej* (s. 31–62); *III. Kompensacja w procesie karnym w standardach międzynarodowych i w ujęciu komparatystycznym* (s. 63–107); *IV. Historyczne instytucje kompensacyjne w polskim procesie karnym* (s. 108–126); *V. Instytucje kompensacyjne w polskim prawie karnym sensu largo* (s. 127–182); *VI. Wybrane zagadnienia kompensacji w sprawach o oszustwo w świetle badań aktowych* (s. 183–206); *VII. Kompensacja a funkcje, modele i paradygmaty procesu karnego* (s. 207–259).

Część merytoryczną rozprawy poprzedza *Wprowadzenie* (s. 5–14), a całościowe podsumowanie omówionych zagadnień zawarto w *Zakończeniu* (s. 250–260). Praca zawiera także wykaz używanych niektórych skrótów (s. 4) oraz wykaz bibliografii (s. 261–272). Recenzowane opracowanie opatrzone bardzo bogatą bibliografią przedmiotu, która obejmuje łącznie 276 pozycji naukowych.

W tym miejscu należy podkreślić jasny i przejrzysty układ pracy. Podział na rozdziały (I–VII), a rozdziałów na punkty oraz podpunkty znakomicie porządkuje i czyni klarownym zebrany materiał badawczy. Zachowane są również właściwe proporcje pomiędzy poszczególnymi rozdziałami. Ich wielkość została prawidłowo zdeterminowana zakresem analizowanych w poszczególnych rozdziałach zagadnień.

Na początku Doktorant dobitnie i jasno sformułował trzy wstępne tezy badawcze rozprawy. Pierwszą z nich określa mianem głównej, a kolejne dwie jako wiążące się z tezą główną. Pierwszej nadał brzmienie: „współczesny polski (i nie tylko) proces karny pełni funkcję kompensacyjną. Taka jego funkcja jest zarówno postulatem większości doktryny procesu karnego (tj. doktryna postuluje, by rzeczywiście, a nie tylko w założeniu, pełnił taką funkcję), jak i jest wpisana w normatywny kształt procesu karnego. Również faktyczny sposób działania procesu karnego prowadzi do wypełnienia tej funkcji”. Druga teza stanowi, że „nabywanie przez proces karny funkcji kompensacyjnej ma charakter długofalowej tendencji, która pojawiła się kilka dziesiątek lat temu i ciągle ma przed sobą perspektywę rozwoju, choć korzeniami tkwi w zamierchłej przeszłości. Nie sposób sobie współcześnie wyobrazić procesu karnego, w żadnej jego społecznie i moralnie akceptowalnej postaci, bez

kompensacji”. Natomiast trzecia „odnosi się konkretnie do stanu polskiego procesu karnego w dacie ukończenia niniejszej rozprawy: zgodnie z tą tezą, prawidłowe i efektywne wypełnianie przez polski proces karny funkcji kompensacyjnej wymaga pewnych usprawnień normatywnych i praktycznych”.

Bardzo rzetelnie zaprezentowane i wyjaśnione zostały założenia metodologiczne rozprawy doktorskiej: 1. prawo jest częścią kultury; 2. prawoznawstwo jest nauką społeczną o ograniczonej autonomii metodologicznej; 3. większą pewność rezultatów badań daje pluralizm metodologiczny; 4. celem nauk prawnych jest zarówno wyjaśnienie tekstu prawnego, jak i opisanie realnego funkcjonowania wynikającej z niej normy, oraz krytyka poczynionych na obydwu płaszczyznach ustaleń; 5. prawo karne materialne i procesowe muszą być analizowane w ścisłym związku, jako współzależne sfery prawa represyjnego, zaś prawo procesowe obdarzone jest (ograniczoną) autonomią. Jak słusznie wyjaśnia Autor, „mają one szczególne znaczenie dla omawiania zagadnienia tak złożonego, jak kompensacja, niewyczerpującego się w samej analizie dogmatycznej ze względu na swoją społeczną doniosłość, posiadającego z tego względu szeroki fundament aksjologiczny i leżącego na skrzyżowaniu norm materialnych i procesowych”.

Nie budzi także zastrzeżeń kolejność prezentowanych zagadnień oraz wykorzystane przez Autora metody badawcze, do których należą metody: dogmatycznoprawna, historyczna, komparatystyczna (prawnoporównawcza) oraz empiryczna.

Przedmiotem rozważań formalno-dogmatycznych mgr Kacper Oleksy uczynił poglądy doktryny, przepisy prawa oraz stanowisko judykatury.

Odnosząc się do strony formalnej przedstawionego opracowania, należy stwierdzić, że praca została napisana poprawnym językiem prawniczym, z dbałością o precyzję wypowiedzi. Przedstawione zagadnienia charakteryzuje jasny, logiczny wywód związany z argumentacją Autora lub prezentowanych poglądów doktryny i judykatury na rzecz stawianej tezy badawczej. Doktorant przeanalizował bogaty materiał normatywny dotyczący przedmiotowego zagadnienia. Nie tylko strona merytoryczna, ale również metodologiczna nie budzą żadnych wątpliwości. Autor prawidłowo zastosował metody do interesujących go pól eksploracji badawczej. Nadmienić należy, że – co do zasady – przypisy oraz bibliografia sporządzone zostały zgodnie ze sztuką, zaś wykorzystana literatura przedmiotu jest w pełni wystarczająca do postawienia tez badawczych i uzasadnienia wniosków.

2. Uwagi szczegółowe

W rozdziale I pt. *Historyczne źródła kompensacji w prawie i procesie karnym* szczegółowo ukazano źródła rozwoju kompensacji w prawie i procesie karnym. Trafnym zabiegiem Autora było rozdzielenie prezentacji źródeł i przeanalizowanie ich, oprócz wstępnych interesujących uwag (pkt. 1.1), w czterech okresach historycznych: starożytności (pkt. 1.2.), średniowieczu (pkt.1.3), czasach nowożytnych od XVI do XVIII w. (pkt. 1.4) oraz w XIX i XX w. (pkt. 1.5). Takie ujęcie pozwala na przybliżenie czytelnikowi źródeł tej instytucji już w pierwszych aktach na przestrzeni wieków.

W pierwszym z powyżej wymienionych kontekstów historycznych Autor rzetelnie dokumentuje normy, które dopuszczają naprawienie szkody, rozpoczynając od *Kodeksu praw Hammurabiego*, *Księgi Wyjścia*, później nazywanej *Księgą Powtórzonego Prawa*, by w dalszej części przejść do źródeł prawa rzymskiego, prezentując namiastkę prawa karnego w rozwiniętym przez Ulpiana podziale na prawo publiczne i prywatne oraz kwestie jego odniesień do czynów przeciwko bogom, kapłanom i urzędnikom. Podsumowując, Doktorant trafnie konstatuje, że „kompensacja, choć była wiązana z zachowaniami, które dziś określamy mianem przestępstw, została zepchnięta do sfery prawa prywatnego, a wraz z jego upadkiem – równoległym do gospodarczego kryzysu cesarstwa rzymskiego – przestała być w większej części Europy w ogóle z prawem kojarzona”.

W punkcie drugim, obejmującym okres średniowiecza, zaprezentowano zagadnienie kompensacji, a ściślej jej braku, na tle zbiorów praw wydawanych przez wodzów, książąt i królów germańskich oraz słowiańskich między V a X w. n.e. w kontekście „wróždy (*faida*), czyli krwawej zemsty za śmierć, kradzież i inne występki, stanowiącej obowiązek osób bliskich ofiary, jeśli ona sama nie mogła zemsty podjąć”.

W trzecim kontekście Doktorant zawarł syntetyczne, ale niezmiernie potrzebne uwagi odnoszące się do uregulowań prawa karnego w *Constitutio Criminalis Carolina* z 1532 r., oraz ukazał początkowy kierunek legislacyjny prawa karnego nurtu humanitaryzmu oraz szkoły klasycznej, pozbawiony elementów naprawienia szkody za wyrządzone przestępstwo. Zasadnie Autor przyjmuje, że „koncentracja na czynie oskarżonego, który wymaga odpłaty, usuwa w cień interesy pokrzywdzonego i szkodę wynikającą z przestępstwa”.

Niezwykle cenne rozważania, w tym odnoszące się do powództwa cywilnego (*action civile*) wprowadzonej do *Code d'instruction criminelle* z 1808 r., zamieszczone są w czwartym kontekście historycznym. W tej części Doktorant zasygnalizował znaczenie rozwoju kierunków pozytywistycznych, które, jego zdaniem, w ramach koncepcji subiektywistycznej przygotowały grunt pod reformę środków reakcji na przestępstwo.

Ciekawie odniósł się do poglądów E. Ferriego i R. Garofalo oraz dostrzegł ich wartość nie tylko w uregulowaniach normatywnych projektu włoskiego kodeksu karnego z 1921 r. skierowanych na: subsydiarność drogi cywilnej w dochodzeniu naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem, obowiązek złożenia przez prokuratora wraz z wnioskiem o ukaranie wniosku o naprawienie szkody, rozbudowany system zabezpieczeń majątkowych w toku procesu karnego w celu umożliwienia zaspokojenia roszczeń po prawomocnym rozstrzygnięciu, pierwszeństwo egzekucyjne pokrzywdzonego w zaspokojeniu roszczeń z majątku sprawcy, ale także w kształtowaniu rozwoju nowej odpowiedzialności karnej.

W rozdziale II zatytułowanym *Kompensacja z perspektywy filozoficzno-prawnej* na podkreślenie zasługują poczynione przez Doktoranta *Uwagi wstępne* (pkt. 2.1), w których przeprowadza wartościowy, dobrze przemyślany oraz znakomicie uzasadniony merytorycznie wywód, czym w rozumieniu filozoficznym może być szkoda (krzywda). Doktorant precyzyjnie ukazuje w nim istotę rozumienia pojęcia szkody w rozumieniu filozoficznym – „jako uszczerbek odnoszony przez człowieka – ofiarę, skutek działań człowieka – (krzywdziciela)” oraz proponuje, zgodnie z regułami rzetelności naukowej, szersze spojrzenie w kontekście krzywdy – jako (patologicznej) relacji między osobami w ujęciu R. Piłata.

W tym rozdziale Doktorant rzetelnie i precyzyjnie ilustruje poglądy filozoficzno-prawne na kompensację wybranych przedstawicieli myśli filozoficznej w aspekcie: indywidualnego obowiązku (pkt. 2.2), warunku społecznego ładu (pkt. 2.3), elementu „transakcji wymiany” (pkt. 2.4) oraz aspektu kompensacja a spór liberalizmu i komunitaryzmu (pkt. 2.5).

W pierwszym aspekcie Autor, rozpoczynając rozważania od podejścia do kompensacji w etyce chrześcijańskiej w świetle źródeł w nauczaniu Jezusa z Nazaretu, w tym programie etycznego rozwiniętego w *Kazaniu na Górze*, przechodzi do ukazania romanistycznych jurydycznych źródeł przemian w ujęciu etyki chrześcijańskiej. Następnie przechodzi do niezwykle cennych rozważań Tomasza z Akwinu na temat kompensacji szkód w ramach tzw. *Traktatu o sprawiedliwości* (fragmentu *Summy teologicznej*, a w szczególności dotyczących kwestii 61 – *O częściach sprawiedliwości* i 62 – *O restytucji*).

W drugim punkcie Doktorant koncentruje bardzo interesujące rozważania na płaszczyźnie teorii eksponujących jurydyczny element obowiązku społecznego. Tę część poświęca istotnemu i trudnemu do zdefiniowania zagadnieniu sprawiedliwości w ujęciu Arystotelesa. Doktorant nie tylko precyzyjnie wyjaśnia rozumienie przez Stagirytę sprawiedliwości jako społecznie doniosłej cnoty, ale także szczegółowo opisuje więź łączącą sprawiedliwość z naprawieniem szkody jako jednego z warunków trwania instytucji

społecznych, przyjmując, iż żadna inna reakcja na wyrządzenie szkody nie może pod tym względem zastąpić kompensacji, bowiem nie będzie sprawiedliwym wyrównaniem szkody.

W celu ukazania znaczenia ładu społecznego dla gwarancji praw jednostki, istoty umowy społecznej dla powstania ogółu instytucji prawnych, poddał wnikliwej analizie rozważania J. Locke. Doktorant słusznie dostrzega u Locke'a „ścisły związek między zachowywaniem praw jednostkowych a funkcjonowaniem wspólnoty politycznej: jest ona bowiem ustanawiana po to, aby ludzie nie byli sędziami we własnych sprawach i powierzyli władzy zwierzchniej rozwiązywanie konfliktów – inaczej stan natury przerodzi się w stan wojny, a to prosta droga do zagłady każdej jednostki, a przez to – każdej możliwej wspólnoty”. W tej części znalazły miejsce niezmiernie interesujące rozważania na temat spojrzenia myślicieli na reakcję odszkodowawczą za przestępstwo wskazane przez Hegla – E. Durkheima w rozprawie *O podziale pracy społecznej* oraz N. Christiego – twórcy określenia sprawiedliwości kompensacyjnej.

W trzecim aspekcie rozważań Doktorant dokonał pogłębionego przeglądu filozoficznych stanowisk na temat zjawiska kompensacji jako elementu transakcji wymiany. Doktorant na wstępie wyjaśnił, iż do takiego ujęcia tematu zainspirowała go myśl wybitnego profesora Uniwersytetu Warszawskiego L. Lernella, który pisał w *Rozważaniach o przestępstwie i karze: eseje*, że „kara kryminalna rozważana w aspekcie jej struktury jawi się nam, niezależnie od pozycji w sporze między skłóconymi szkołami penologicznymi, jako akt wymiany. Przestępstwo «wymienia się» na karę. Jest to wymiana, która następuje *ex post* (...). Jest więc aktem wymiany według wzoru coś *za* coś a nie: coś (wymienia się) *na* coś”.

Bazując na powyższych rozważaniach, Doktorant dokonał rzetelnego i pogłębionego przeglądu myśli filozoficznych w przedmiocie kompensacji jako elementu transakcji wymiany, rozpoczynając wywód od poglądów G. Simmela w *Filozofii pieniądza*, J. Benthama, G.S. Beckera w *Ekonomicznej teorii zachowań ludzkich*, a kończąc na szczegółowej analizie osiągnięć ekonomii behawioralnej oraz zaprezentowanych w *Law & Economics* badań w tym zakresie.

Ostatnią część omawianego rozdziału Doktorant poświęcił analizie kompensacji w kontekście sporu dwóch doktryn, liberalizmu oraz komunitaryzmu. Autor doskonale wywiązał się z przyjętego zadania definiowania pojęć „liberalizm” oraz „komunitaryzm”. Trafnie założył, iż „[p]rzyjęta konwencja terminologiczna ma jedną prostą zaletę: łacińskie źródłosłowy każdej z nazw komunikują pojęcie i wartość centralną dla każdego nurtu, kojarzoną z nim w każdym kraju i w każdej epoce, w których kierunki te były znane”. Na wstępie Doktorant precyzyjnie wyjaśnia powód rozważenia problemu kompensacji w

kontekście sporu i słusznie zauważa że „polska doktryna procesu karnego nie wypowiedziała się w szerszym zakresie o miejscu rodzimej regulacji prawnej w kontekście omawianego sporu, a pierwszy na istotne implikacje tego sporu dla procesu karnego zwrócił uwagę, po wejściu w życie KPK (konkretnie w 2003 roku), R. Kmieciak”. Przyjmując wrażenie Doktoranta, iż w publikacji R. Kmiecika była to jednak obserwacja krytyczna, należy przyznać rację, gdy pisze, iż „kompensacja jak soczewka skupia główne linie omawianego tu sporu, a stosunek do niej bywa wykładnikiem zajmowanej pozycji ideologicznej”. Warto podkreślić jest także to, że Doktorant, biorąc pod uwagę płaszczyznę rozważań, odnosi się do tych kwestii w sposób przemyślany, z najwyższym stopniem koncentracji uwagi. W obszarze poruszonych zagadnień dostrzega odmienne rodowody doktryn, modele procesu karnego, a w konsekwencji prezentuje logiczny i skrupulatny wywód odnoszący się do poglądów wybranych przedstawicieli doktryny liberalizmu (J. Rawlsa i R. Nozicka w filozofii politycznej, F. von Hayeka i M. Friedmanna w ekonomii, A. von Hirscha, R.A. Duffa, D. Husaka na gruncie prawa karnego) oraz komunitaryzmu (w tym m.in. A. MacIntyre’a, M. Sandela, M. Walzera czy Ch. Taylora; w naukach penalnych).

Rozdział III, zatytułowany *Kompensacja w procesie karnym w standardach międzynarodowych i w ujęciu komparatystycznym*, obejmuje problem kompensacji w trzech zasadniczych kontekstach: Międzynarodowych i unijnych standardach dotyczących kompensacji oddziałujących na krajowe prawo karne *sensu largo* (pkt. 3.2), *Rozwiązań kompensacyjnych w procesie karnym francuskim* (pkt. 3.3) oraz *Rozwiązań kompensacyjnych w procesie karnym angielskim* (pkt. 3.4). Należy zaznaczyć, iż analizę zagadnień poprzedzają *Uwagi wstępne* (pkt. 3.1), w których Doktorant przekonująco uzasadnił, dlaczego zdecydował o zamieszczeniu zagadnienia standardów międzynarodowych i unijnych w rozdziale z zagadnieniami poświęconymi kompensacji w prawie francuskim i prawie angielskim, przyjmując m.in. że „wspólny tym systemom i prawu polskiemu standard międzynarodowy i unijny jest istotnym elementem analiz prawnoporównawczych oraz czynnikiem konwergencji poszczególnych systemów prawa, zagadnienia wiodącego we współczesnej komparatystyce prawniczej”.

W pierwszym kontekście rozważań Autor zaprezentował problem kompensacji dla ofiar przestępstw na tle postanowień Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, rekomendacji Komitetu Ministrów Rady Europy. Rekomendacja nr R (85) 11, Rekomendacja nr Rec (2006) 8, dwóch dyrektyw odnoszących się do kwestii kompensacji, tj. dyrektywy 2004/80/WE oraz dyrektywy 2012/29/UE.

Doktorant słusznie zwrócił uwagę, iż „akty prawa w systemie Rady Europy, poświęcające kompensacji więcej miejsca, mają głównie charakter niewiążący (rekomendacje), a ponadto – jeśli chodzi o Polskę – nie jest ona stroną *Konwencji o kompensacji*”.

Przedstawione w tej części rozważania obejmują ważne kwestie, które jednoznacznie wskazują na istotną lukę w treści postanowień EKPC, która regulowałaby problem ofiar przestępstw i realizacji ich praw w zakresie wyrządzonej przestępstwem szkody. Artykuł 6 § 1 EKPC przewiduje prawo do rzetelnego procesu zarówno w sprawach cywilnych, karnych, jak i niekiedy w postępowaniach szczególnych, natomiast § 3 zawiera szczegółowe i ściśle dookreślenie gwarancji dedykowane w istocie wyłącznie oskarżonemu, tzn. gwarancje statuujące prawo do rzetelnego procesu, które wymagają spełnienia w postępowaniu karnym. Doktorant trafnie dostrzega zbliżone w przywołanych dyrektywach UE założenia i rozwiązania, które powinny być respektowane w państwach członkowskich UE, i słusznie przyjmuje, że wskazane dyrektywy przewidują konkretne rozwiązania, które powinny być wprowadzone w porządkach prawnych państw członkowskich Unii Europejskiej celem m.in. ochrony pokrzywdzonych w toku postępowania karnego.

Autor trafnie ocenia znaczenie orzeczeń EKPC. Szkoda, że dostrzegając rangę orzeczeń EKPC w „próbach aplikowania standardu rzetelnego procesu do udziału pokrzywdzonych w postępowaniu karnym”, a nawet, jak pisze, „narastającej tendencji tak ukierunkowanych działań orzeczniczych” – choćby skrótowo – nie wypowiedział się, w jaki sposób omawiane przez niego orzeczenia ETPC oddziałują na polskie prawo – czy w jego ocenie jest to wpływ wynikający z wykonania cytowanych przez niego orzeczeń ETPC, czy też z dokonywania przez sądy prokonwencyjnej wykładni prawa i stosowania w praktyce tzw. standardów strasburskich. Pewien niedosyt budzi także fakt i stąd końcowa uwaga drobnej natury, że w omawianym rozdziale, w którym Doktorant prezentuje w sposób bardzo ciekawy tak ważne zagadnienia, nie skłania się on do nieco szerszego podsumowania. Brakuje zwłaszcza konkluzji, w której Autor wypowiedziałby się, które z omówionych, a co zasługuje na podkreślenie, nader dokładnie i obszernie, regulacji międzynarodowych czy europejskich, ewentualnie orzeczeń sądów europejskich najsilniej wpłynęły na treść przedmiotowego zagadnienia.

Niezwykłą wartość naukową mają rozważania odnoszące się do rozwiązań kompensacyjnych w procesie francuskim. W tej części Doktorant prezentuje instytucje, które realizują prawa ofiary przestępstwa do kompensacji. W pierwszej kolejności bardzo rzetelnie i wnikliwie przedstawia rodowód, istotę, charakter, przebieg powództwa cywilnego, w

drugiej, z równą starannością prezentuje tzw. inne instytucje kompensacyjne procesu karnego, w tym mediację karną *sensu largo* (art. 41-1 CPP) oraz państwową kompensatę (art. 706-3 i nast. CPP). Doktorant w swoich rozważaniach dowiódł, że „żadna z analizowanych tu instytucji nie spełniałaby swoich założeń i postawionych przed nią zadań w zakresie naprawienia ofierze doznanych na skutek przestępstwa uszczerbków, gdyby nie dogłębne uzasadnienie wysokiej pozycji ofiary przestępstwa w prawie i procesie karnym” Francji.

Podobnie należy ocenić olbrzymi wysiłek intelektualny i dokładność w prezentacji mechanizmów kompensacji w angielskiej procedurze karnej. Autor w ramach tego zagadnienia wskazuje instytucje oparte na idei kompensacji oraz poddaje je wnikliwej analizie. Zaakcentowane zostały zasadnicze aktywności w zakresie zapewnienia ofierze naprawienia szkody wyrządzonej przestępstwem wyeksponowane na płaszczyźnie normatywnej angielskiej procedury karnej. Doktorant wskazał elementy kompensacji w niektórych *out-of-court disposals*, tj. zawarte w końcowym rozstrzygnięciu przez sąd w razie decyzji o skierowaniu oskarżenia; kompensatę państwową; kompensatę za szkody wyrządzone przestępstwem dochodzoną w procesie cywilnym i „w fazie pre-trial, gdy zostaje podjęta decyzja o nieściganiu, a istnieje zarazem potrzeba wdrożenia alternatyw dla ścigania”, tj. *restorative justice* oraz *conditional caution*, oraz uprawnienia sądu karnego w zakresie rozstrzygania kwestii kompensacyjnych w drodze *compensation orders* (nakazy kompensacyjne) i *restitution orders* (nakazy restytucyjne). W podsumowaniu wywodu Doktorant słusznie podaje w wątpliwość praktyczną skuteczność instytucji kompensacyjnych w angielskiej procedurze karnej i w sposób bardzo klarowny uzasadnia swoje stanowisko.

Niezwykle ważne i ciekawe są również rozważania zawarte w rozdziale IV, który Doktorant poświęcił *Historycznym instytucjom kompensacyjnym w polskim procesie karnym*. W tej części zaprezentował cztery główne konteksty historyczne: ogólne zagadnienia ewolucji kompensacji w polskiej procedurze karnej po 1918 r. (pkt. 4.1); 2. powództwo cywilne (pkt. 4.2); 3. odszkodowanie z urzędu (pkt. 4.3); tzw. umorzenie kompensacyjne (pkt. 4.4).

W pierwszym kontekście Doktorant przedstawił główne kierunki ewolucji instytucji kompensacyjnych na tle projektu do Kodeksu postępowania karnego z 1928 r., a następnie Kodeksu postępowania karnego z 1928 r. oraz 1969 r., ale także Kodeksu karnego z 1932 r. Rzetelnie dokumentuje ich założenia ustawodawcze w zakresie: powództwa cywilnego, roli pokrzywdzonego oraz zasądzenia odszkodowania. Zwraca uwagę, iż „instytucje materialnoprawne występowały w postaci szczątkowej, nie będąc stanowczym środkiem dochodzenia naprawienia szkody lub zadośćuczynienia krzywdzie, służąc raczej celom

polityczno-kryminalnym i wychowawczym (jako specyficzne warunki probacyjne)”. W kontekście poczynionych uwag trafnie zauważa, że, „motywy ustawodawcze KPK z 1928 roku uzasadniały powództwo cywilne jedynie potrzebą uproszczenia postępowania i upoważnienia sądu wyrokującego o winie do jednoczesnego rozstrzygnięcia kwestii skutków cywilnych tej winy z wyraźnym zastrzeżeniem, że nie będzie ono komplikowało procesu karnego” i jak dalej pisze, „dopiero KPK z 1969 roku przyniósł w tej materii pewien zwrot, poszerzając uprawnienia pokrzywdzonego do występowania w postępowaniu, utrzymując instytucję powództwa cywilnego i wprowadzając w nowym kształcie instytucję oskarżyciela posiłkowego, mogącego za zgodą sądu wstąpić do każdego postępowania obok oskarżyciela publicznego (art. 45 KPK z 1969 roku)”.

W zakresie oceny treści merytorycznej kwestii odnoszących się do powództwa cywilnego (pkt. 4.2) oraz zasądzenia odszkodowania z urzędu (pkt. 4.3) należy podkreślić interesujący sposób ich przedstawienia i wyczerpujące przeanalizowanie. Znakomicie przeprowadzony został także wywód w przedmiocie tzw. umorzenia kompensacyjnego. Na podstawie świetnie dobranej literatury przedmiotu Autor zobrazował spór funkcjonujący w doktrynie związany, po pierwsze, z kwestią charakteru prawnego w ramach „miękkiej” dychotomii „materialny–procesowy” i zasadności umiejscowienia instytucji w Kodeksie karnym, po drugie, z uznaniem procesowego umorzenia restytucyjnego w kontekście relacji do zasady legalizmu. Znakomity i przemyślany jest wywód w przedmiocie tzw. umorzenia kompensacyjnego.

Trzon merytorycznych zagadnień Doktorant zawarł w rozdziale piątym – *Instytucje kompensacyjne w polskim prawie karnym sensu largo*. Obszerne rozważania tam zawarte zostały podzielone na sześć podrozdziałów tematycznych, które odpowiednio poświęcono: *Uwagom wstępnym* (pkt. 5.1); *Środkom kompensacyjnym i procesowym aspektom ich orzekania* (pkt. 5.2); *Postępowaniu mediacyjnemu jako narzędziu osiągnięcia kompensacji* (pkt. 5.3); *Postępowaniu odszkodowawczemu z rozdziału 58 KPK i ich związkowi z problematyką kompensacji* (pkt. 5.4); *Państwowej kompensacie dla ofiar niektórych czynów zabronionych* (pkt. 5.5); *Realizacji międzynarodowych standardów kompensacji w prawie polskim – próbie oceny* (pkt. 5.6).

Autor w uwagach wstępnych przedstawia założenia badawcze tematu oraz systematykę dalszych rozważań. Precyzyjnie i przekonująco uzasadnia dobór instytucji zamieszczonych w rozdziale, stwierdzając, że „podstawowym kryterium wyboru była przyjęta w niniejszej rozprawie karnoprosesowa perspektywa dogmatyczna, przy jednoczesnym założeniu typowego przebiegu danego procesu karnego. Nie jest wyjątkiem od tego kryterium

omawianie środków kompensacyjnych, a to w związku ze stawianą w rozprawie tezą o mieszanym charakterze prawnym obowiązku naprawienia szkody z art. 46 § 1 KK, oraz skupieniu się w rozważaniach na sposobie ich orzekania przez sądy”.

W ramach powyżej wskazanych zagadnień w sposób niezwykle pogłębiony i rzetelny prezentuje szereg kwestii z kazuistyczną dokładnością w pozytywnym znaczeniu. Dlatego pozwolę sobie tylko na wyróżnienie m.in. problemu materialno-procesowego i cywilnoprawnego charakteru środka z art. 46 § 1 KK. Autor szeroko przeanalizował, czy obowiązek naprawienia szkody z art. 46 KK ma charakter materialnoprawny czy procesowy, a następnie – czy ma charakter prawokarny czy cywilnoprawny, trafnie udzielając w tym przedmiocie odpowiedzi. Ważne są także uwagi Doktoranta na temat wniosku kompensacyjnego, w tym odnoszące się do: podmiotów legitymowanych do złożenia wniosku, przesłanek orzekania tego środka z urzędu, postępowania dowodowego w zakresie dotyczącym wniosku, sposobu zamieszczenia rozstrzygnięcia co do wniosku i jego zawartości treściowej w wyroku sądu I instancji oraz zaskarżania tego rozstrzygnięcia. Podziela także stanowisko Doktoranta wyrażone w kwestii, czy „w całości lub w części” należy rozumieć w relacji do wysokości szkody wskazanej we wniosku, czy też do wysokości szkody ustalonej przez sąd w postępowaniu.

W podrozdziale *Postępowanie mediacyjne jako narzędzie osiągnięcia kompensacji* Doktorant słusznie zaznaczył, że w toku mediacji „ugoda mediacyjna jest z perspektywy zagadnienia kompensacji najistotniejszym elementem instytucji mediacji” i dalej pisze, że „[j]eżeli na skutek przestępstwa pokrzywdzonemu zostaje wyrządzona szkoda lub krzywda, między pokrzywdzonym a sprawcą nawiązuje się stosunek prawny o charakterze cywilnym oraz pojawiają się podstawy do wdrożenia prawokarnych konsekwencji popełnienia przestępstwa. O ile ta druga kwestia musi być rozstrzygnięta w postępowaniu karnym, to ten pierwszy stosunek może być niewątpliwie przedmiotem ugody, w której strony ustalą zakres i sposób naprawienia szkody lub zadośćuczynienia krzywdzie przez dłużnika (sprawcę). Ugoda może również objąć oświadczenia stron o pojednaniu i wybaczeniu (*argumentum ex art. 492 § 2 KPK* – nie ma podstaw, by zawęzać tę możliwość tylko do trybu prywatnoskargowego)”.

W tej części pojawia się jednak problem zbyt ogólnego potraktowania kwestii związanej z charakterem prawnym ugody zawartej przed mediatorem. Przyjmując argumentację Doktoranta, że ugoda zawarta w wyniku mediacji jest pod względem natury prawnej tą samą ugodą, którą regulują przepisy Kodeksu postępowania cywilnego (art. 917 k.c. i n.). Zgadzam się z Autorem, iż ugoda zawarta przed mediatorem jest umową prawa cywilnego, co oznacza, iż w zakresie jej oceny i wykonania należy stosować, tak jak w

odniesieniu do każdej innej ugody pozasądowej, unormowania Kodeksu cywilnego oraz że ugoda ta jest pod względem swej natury prawnej tą samą ugoda, którą regulują przepisy prawa cywilnego materialnego (art. 917 k.c. i n.). Można zatem w sprawie karnej zawrzeć przed mediatorem ugode, mocą której np. strona zobowiąże się do zapłaty na rzecz drugiej strony określonej kwoty pieniężnej. Takie zobowiązanie w ugodzie zawartej przed mediatorem będzie wiążące. Jednakże aby ugode taką przekształcić w tytuł wykonawczy, musi być ona zatwierdzona przez sąd, który nada tejże ugodzie klauzulę wykonalności. Bez tej czynności sądu nie można będzie wszcząć postępowania egzekucyjnego na podstawie dokumentu ugody.

Rozdział VI pt. *Wybrane zagadnienia kompensacji w sprawach o oszustwo w świetle badań aktowych* jest szczególnie ważnym atutem niniejszej dysertacji. Zaprezentowane przez Autora wyniki badań odznaczają się czytelnym przekazem, a dodatkowy walor poznawczy stanowi materiał graficzny w postaci schematów oraz tabel. Wybór metody badań aktowych okazał się słuszny, ponieważ poprzez jej zastosowanie Doktorant dowiódł i zrealizował postawione na wstępie cele badawcze: „ustalenie, czy czas trwania postępowania jest skorelowany z poddaniem pod rozstrzygnięcie zagadnień kompensacyjnych; jak wcześniej wskazywano, często wyrażaną obawą jest to, że kompensacja wydłuży czas postępowania; ustalenie, czy liczba pokrzywdzonych bądź oskarżonych oraz ich wzajemne relacje społeczne są skorelowane z faktem domagania się kompensacji; pytanie to wiąże się z zagadnieniami sprawiedliwości naprawczej i zdolnością kompensacji do wygaszania konfliktu społecznego wywołanego przestępstwem; ustalenie, czy obecność profesjonalnego pełnomocnika po stronie pokrzywdzonego ma wpływ na domaganie się kompensacji; obecność pełnomocnika powinna, przynajmniej w założeniu, uchylać ewentualną przyczynę nieskuteczności kompensacji z powodu niewiedzy lub nieporadności pokrzywdzonego, nieświadomego, że może się jej przed sądem karnym domagać; ustalenie, kto i na jakim etapie składa najczęściej wnioski kompensacyjne; odpowiedź na to pytanie pozwala ustalić, czy pokrzywdzeni są świadomi swoich uprawnień, jak na ich wykonywanie wpływa obecność pełnomocnika oraz jakie cele stawia sobie prokuratura w zakresie naprawienia szkód wyrządzonych przestępstwem i jakie środki w tej mierze stosuje; ustalenie, czy stosowanie mediacji i zabezpieczenia majątkowego ma wpływ na pozytywne rozstrzygnięcie o kompensacji i jego egzekwowalność; ustalenie, jakie zapadają rozstrzygnięcia w przedmiocie kompensacji, jaką część roszczeń obejmują, jak są uzasadniane i jaka jest ich stabilność w ramach kontroli instancyjnej; są to, w połączeniu z poprzednio omówionymi, elementy kluczowe dla oceny efektywności kompensacji w procesie karnym w badanym tu obszarze spraw karnych”.

Doktorant na podstawie przebadanych akt spraw prawomocnie zakończonych w latach 2015, 2016 i 2017 w dwóch sądach rejonowych z obszaru właściwości Sądu Okręgowego w Warszawie oraz w Sądzie Okręgowym w Warszawie sformułował niezwykle ważne wnioski, z których jednoznacznie m.in. wynika, że wnioski kompensacyjne są składane, a sądy je rozpoznają i wydają rozstrzygnięcia kompensacyjne. Jedynym problemem może być aktywność procesowa, a ściślej jej ograniczenie wśród pokrzywdzonych czy ich pełnomocników.

Rozważania zawarte w rozdziale VII pt. *Kompensacja a funkcje, modele i paradygmaty procesu karnego* poświęcono przeanalizowaniu trzech zasadniczych kontekstów, a mianowicie: *Zasadności wyróżnienia funkcji kompensacyjnej procesu karnego* (7.1); *Miejscu kompensacji w modelu procesu karnego* (7.2); *Kompensacji jako czynnikowi kształtowania i ewolucji modelu procesu karnego* (7.3).

Kontekst pierwszy Doktorant rozpoczyna od poczynienia ustaleń terminologicznych pojęcia „funkcji”, m.in. w naukach społecznych, i słusznie konstataje przyjęcie konwencji terminologicznej, „zgodnie z którą, samo zidentyfikowanie określonej funkcji ma charakter deskryptywny – to znaczy, że jest potwierdzeniem jej występowania, a nie postulatem, by ona zaistniała; to cele leżą bliżej sfery postulatywnej. Można powiedzieć, że przypisywanie prawu celów polega na nadawaniu funkcjom prawa ich kulturowego sensu”.

Niezwykle ważna poznawczo jest *Propozycja własna* (7.1.2), w której przeprowadzono w świetle poglądów doktryny znakomicie uzasadniony stanowiskiem Autora wywód nad znaczeniem egzogenicznym funkcji: sprawiedliwościowej, legitymizującej i kompensacyjnej procesu karnego oraz przenikaniem tych funkcji z funkcjami prawa karnego materialnego.

Sui generis kontynuacją problematyki jest kolejne zagadnienie odnoszące się wprost do *Funkcji kompensacyjnej w procesie karnym* (7.1.3). Autor wskazuje na wielowymiarowość tej funkcji i stawia tezę, że „[p]rawo karne nie tworzy tu bowiem niczego oryginalnego, a jedynie korzysta z rozwiązań cywilnoprawnych. Wysiłki intelektualne w celu nadania im charakteru autonomicznego wydają się być raczej próbami obrony tożsamości prawa karnego, które w ostatnich kilku stuleciach jego historii kompensację marginalizowało i pomijało, czyniąc ją domeną prawa prywatnego i stawiając wyraźną tamę żądaniom restytucyjnym pokrzywdzonych w procesie karnym, a obecnie zauważa, że branie ich pod uwagę jest nieuniknione. Jest to przejaw swoistej, bo wracającej do źródeł, ewolucji prawa karnego w kierunku tego, co (...) nazywane jest we Francji «prawem mieszanym»”. W tym kontekście

słusznie i przekonująco postuluje, „by zamiast tworzyć w prawie materialnym fikcję odrębności «karnoprawnego» obowiązku naprawienia szkody, przyjęto, iż jest to zwykły obowiązek cywilnoprawny, który po prostu jest – z szeregu przyczyn – realizowany w karnoprosesowej formie”.

Od *Zasadności wyróżnienia funkcji kompensacyjnej procesu karnego* (7.1) przechodzi Autor do *Miejsca kompensacji w modelu procesu karnego* (7.2). Wskazuje tu na ujęcia modelu procesu karnego co do jego kształtu w świetle propozycji doktrynalnych, konstrukcje typu idealnego oraz na paradygmat procesu karnego przyjmowany do celów krytycznej oceny na podstawie rozważań J. Skorupki, a następnie przedstawia swoje stanowisko do modelu kompensacji zawarte w podrozdziale zatytułowanym *Propozycja własna*. W tym aspekcie wyczerpująco analizuje własną propozycję modelu, „który jako typ idealny w sensie weberowskim zawierać będzie wszystkie rozwiązania optymalne z punktu widzenia założonego celu (tj. kompensacji właśnie), przy jednoczesnym pominięciu jego kompatybilności z modelem procesu karnego jako całości – nie z racji nieistotności tego ostatniego zagadnienia, ale ze względu na (...) jednostronny i hiperboliczny charakter modelu weberowskiego”. Z ogromną dokładnością przedstawia Autor również interakcje między modelem procesu karnego a modelem kompensacji na tle aktualnych rozwiązań normatywnych (7.2.2.2), w świetle których ukazał i dowiódł istniejące „napięcia między kompensacją a niektórymi zasadami postępowania karnego” i słusznie stwierdza, że mogą one mieć wpływ na ocenę, czy omawiany model kompensacji odpowiada standardom sprawiedliwości proceduralnej. Temu zagadnieniu poświęcono uwagę w punkcie zatytułowanym *Kompensacja a sprawiedliwość proceduralna procesu karnego* (7.2.4). Doktorant wyczerpująco realizuje tę tematykę na podstawie wyselekcjonowanych z rozmysłem źródeł przedmiotu i dochodzi do bardzo cennych konkluzji, które skłaniają go do wyrażenia trafnego wniosku *de lege ferenda*, mianowicie wprowadzenia „zasady prawa do uzyskania kompensacji przez pokrzywdzonego, jako swoistego odpowiednika przysługującego oskarżonemu prawa do obrony”. Nie budzi także żadnych zastrzeżeń analiza *Polskiego modelu kompensacji w procesie karnym na tle prawnoporównawczym* (7.2.3).

Ostatnim kontekstem recenzowanego rozdziału jest *Kompensacja jako czynnik kształtowania i ewolucji modelu procesu karnego* (7.3). W punkcie tym wskazane zostały zagadnienia odnoszące się do *Współczesnego ujęcia modelu procesu karnego* (7.3.1) oraz *Kompensacji wobec przemian modelu procesu karnego* (7.3.2). Doktorant prezentuje tu ujęcia modelu procesu przez pryzmat kompensacji w ramach chronologicznie przedstawionych koncepcji, rozpoczynając od H. Packera, które jego zdaniem odrywają się od dychotomii

„inkwizycyjność–kontradyktoryjność” i poszukują innych punktów odniesienia dla konstrukcji i klasyfikacji modelu procesu karnego. Następnie przechodzi do analizy ogólnych założeń filozoficznych sporu między liberalnym a komunitarystycznym podejściem do procesu karnego w aspekcie modelowym (7.3.2). Należy podnieść, że dokonany w tym rozdziale podział tekstu na mniejsze jednostki redakcyjne ułatwia prześledzenie bardzo interesujących i wręcz kazuistycznych w znaczeniu pozytywnym rozważań Autora, wnosi ład i porządek w analizowaną materię i systematyzuje płynące z badań wnioski. Na podkreślenie zasługuje bogata literatura przedmiotu oraz odwołania do orzecznictwa.

Ostatnią część rozprawy stanowi *Zakończenie*, w którym Autor formułuje wnioski *de lege lata* i *de lege ferenda* oraz prezentuje kolejne założenia w kwestii proponowanych zmian. Doktorant koncentruje uwagę na najważniejszych poruszanych w pracy zagadnieniach i prezentuje wnioski stanowiące kompleksowe podsumowanie podjętych przez niego analiz dogmatycznych oraz odnosi się do przeprowadzonych badań empirycznych. Wnioski te są bardzo ważne i mają ogromne znaczenie nie tylko dla doktryny procesu karnego i praktyki wymiaru sprawiedliwości, ale także dla stanu prawnego rozwoju kompensacji w Polsce.

Na zakończenie pragnę podkreślić, że podniesione powyżej dwie drobne uwagi nie dotyczą kwestii zasadniczych i w żaden sposób nie wpływają na wyróżniającą ocenę całej rozprawy doktorskiej, która reprezentuje bardzo wysoki poziom.

3. Uwagi końcowe

W konkluzji stwierdzam, że oceniana dysertacja doktorska mgr Kacpra Oleksego stanowi bardzo interesujące, samodzielne i oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. Autor wykazał się przy tym szeroką znajomością zagadnień teoretycznoprawnych oraz znakomicie opanował warsztat prowadzenia badań naukowych i umiejętność ich prezentowania.

Stwierdzam, że rozprawa doktorska autorstwa mgr. Kacpra Oleksego pt. *Funkcja kompensacyjna procesu karnego. Zagadnienia modelowe na tle historycznym, systemowym i empirycznym* odpowiada wymogom przewidzianym w art. 13 ust. 1 ustawy z 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (t.j. Dz.U. z 2017 r., poz. 1789) w zw. z art. 179 ust. 1 ustawy z 3 lipca 2018 r. Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (t.j. Dz.U. z 2018 r. poz. 1669; Dz.U. z 2019 r. poz. 39).

